

ՀԱՅԿԱՐԱՄ ՍՐԿ. ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ասարվածարանության մագիստրոս, ԳՀՃ

ԷԹՈՍԸ ՀՌԵՏՈՐԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ ԵՒ ՎԱԶԳԵՆ Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔՈՒՄ

Էթոսը հունարեն բառ է (ἦθος), որը նշանակում բնավորություն, բարք, հոգու պահեստանոց, իսկ երբեմն նաև «այն ներկայացնում է խոնորի վստահելիությունը»¹: Անտիկ փիլիսոփայության մեջ այն նշանակում էր սովորություններ, խառնվածք եւ ավանդության ազդեցությունը մարդու վրա. անտիկ հոետորությունը լայնորեն կիրառում էր այն եւ դաստիարակում բարձր բարոյականություն՝ դարձնելով հոետորներին ավելի արժանապատիվ, ազնիվ, արդար եւ կարգապահ:

Էթոսը իրենից ներկայացնում է հոետորի ընդհանուր որակները, օրինակ՝ հանգստությունը, անկեղծությունը եւ ամբողջական բնականությունը, քանի որ հոետորի ունեցած որակների հիման վրա էլ լսարանում ձեւավորվում է վստահությունը. «Էթոսով է պայմանավորված, թե մենք որքանով ենք արժանի վստահության»²:

Հին հունական տերմինաբանության մեջ *ֆոօս* նշանակում էր առաջին անփոփոխ բնություն, իսկ «էթոս»՝ մարդկային երկրորդ բնություն, որն ունի կատարելագործվելու տարբեր աստիճաններ եւ համարվում է բարոյական ընտրության առարկա³: Ըստ Արիստոտելի՝ էթոսը կապված է մարդու էթիկական տիպի հետ կամ բնավորության այն մասի հետ, որը ձեւավորվում է սովորությունների եւ ավանդությունների միջոցով⁴:

¹ P. Turpin, The moral rhetoric of political economy. Justice and modern economic thought, London, 2011, p. 14.

² С. Кови, Д. Колосимо, Карьерное преимущество. Практические рекомендации, Москва, 2012, с. 70.

³ О. Л. Гнатюк, Основы теории коммуникации, Москва, 2010, с. 108.

⁴ Аристотель, Поэтика, Петербург, 2000, с. 99.

Էթոսը արտացոլում է բնավորության յուրօրինակ եւ հիմնական այն գծերը, որոնք իրենց մեջ ներշնչման ուժ են պարունակում⁵: Եթե որեւէ բնագավառում կա մեկը, որին կարելի է համարել էթոսի մարմնավորում, ապա նրա շրջապատի մարդիկ սկսում են գործել վստահ եւ նպատակաուղղված:

Այն էթոսը, որը ելույթի ընթացքում ցուցադրվում է հոետորի կողմից եւ չի համապատասխանում իրականությանը, սովորաբար չի արժանանում հանդիսատեսի վստահությանը⁶: Հայտնի հոգեբան Էրիկ Ֆրոմի խոսքերով՝ «գաղափարները իրենք իրենցով մարդկանց վրա խոր ազդեցություն չեն թողնում, երբ դրանք մատուցվում են որպես չոր մտքեր: Սակայն գաղափարները մարդկանց հոգեբանության վրա խորապես ազդում են այն ժամանակ, երբ նույն գաղափարախոսը ապրում է դրանցով»⁷:

Այդպես էր գործում Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա.: Նրա գաղափարները կարծես ձուլված լինեին իր անձին: Նրա խոսքի, գործի ու անձի միության վկան Խորհրդային Միության անկման շրջանում նրա ձեռնարկած քայլերն էին: Վերոնշյալ շրջանում, երբ անկում էր ապրում Հայաստանի տնտեսությունը, մեծն Հայրապետն իրեն չէր խնայում օգնության միջոցներ հայթայթելու, հայրենակիցների օրվա հացի խնդիրը հոգալու համար: Վազգեն Ա. ամեն կերպ մխիթարում էր ժողովրդին այդ նեղ օրերին, հուսադրում էր նրանց եւ տալիս խորհուրդներ՝ այդ վիճակից դուրս գալու համար: Իր խոսքերը ժողովրդի աչքում ամեն տեսակ դժվարությունից զուրկ ու նեղությանը անհաղորդ չթվալու նպատակով, Վեհափառը հաճախ պատմում էր իր կյանքի դժվար օրերի մասին: Այդպես 1991 թ. դեկտեմբերի 31-ի գիշերը Վեհափառը, ժողովրդին գոտեպնդելու նպատակով, մի փոքրիկ պատմություն է հիշում իր ծնողների կյանքից. «Մայրս ասում էր. -Մենք 1916-ի ձմռանը հասանք Օդեսա: Խստաշունչ ձմեռ էր: Սիրիայան ձմեռ էր: Եւ, հիշում եմ, մի փոքրիկ սենյակ ճարեցինք Օդեսայի ծայրամասերում: Մենք մեկ սենյակի մեջ էինք, ո՛չ էլեկտրական լույս կար, ո՛չ ջեռուցում»⁸:

Հետո Վեհափառը իր կյանքի այս դրվագի եւ այդ ժամանակվա ծանր պայմանների միջև զուգահեռ է անցկացնում՝ ցույց տալով դրանց նմանությունը: Պատմության վերջում նա ասում է, որ իրենք այն ժամանակ ո՛չ ուրախացել են, ո՛չ էլ տխրել, այլ փառք են տվել Աստծուն ապահովության, խաղաղության եւ հանապազօրյա հացի համար:

⁵ А. Каптерев, Мастерство презентации, Петербург, 2005, с. 21.

⁶ E. Garver, Aristotle's rhetoric. An art of character, Chicago, 1994, p. 176.

⁷ Հմմտ. P. С. Хеклер, Додзе лидерства. Фундамент успеха в карьере и в жизни, Москва, 2010, էջ 31.

⁸ Պատմությունը ներկայացված է կրճատումներով:

Ահա այս պատմությանը Վեհափառը ժողովրդին ցույց է տալիս, որ ինքը նրանցից մեկն է, ով քաջ ծանոթ է ժողովրդին հուզող խնդիրներին, իր սեփական անձի վրա զգացել է այդ ողջ ծանրությունը, բայց եւ այնպես չի ընկրկել, այլ մխիթարվել է նրանով, ինչ որ ունեցել է եւ ձեռք է բերել ուրիշներին քաջալերելու կարողություն: Հենց այս դեպքին են համապատասխանում Սթիվեն Կովենի այս խոսքերը. «Մենք պետք է մեր ամբողջ ուժերը ներդնենք հասկանալու համար, թե ինչ խնդիրներ են հուզում մեր լսարանին, եւ ապացուցենք, որ մենք հենց այն մարդն ենք, որը կարող է գտնել լուծումներ այդ խնդիրների համար»⁹:

Էթոսը՝ որպես փաստարկման կայուն բարոյական տարր, հաճախ հակադրվում է պաթոսին, որը ժամանակավոր հուզական ապրում է: Այն հոեւտորի բնավորության պատկերումն է խոսքի ոճի եւ նպատակաուղղվածության միջոցով, որոնք հանդիսանում են մարդու գործունեության հիմնական նախանշանները:

Այդ պայմանները վերաբերում են տեղին, ժամանակին եւ խոսքը ներկայացնելու ժամկետին, որոնցով որոշվում է խոսքի բովանդակության մի մասը: Թեմայի եւ առանձին բառերի ընտրությունն էլ կազմում է խոսքի ծրագրի մեկ այլ մասը: Միջավայրին չհամապատասխանող խոսքը, նույնիսկ ուժեղ փաստարկման դեպքում, կարող է չընդունվել լսարանի կողմից: Համապատասխան խոսքի թեմա ընտրելու համար պետք է անպայման հաշվի առնել ժամանակը, պայմանները, տեղը եւ լսարանը, այսինքն՝ ում առջև ենք պատրաստվում ելույթ ունենալ: Էթոսը համապատասխանում է քաղաքացիական պատասխանատվությանը՝ ասված կամ գրված խոսքի համար:

Վազգեն Ա. Կաթողիկոսի քարոզները համապատասխանում են էթոսի վերոնշյալ պայմաններին: Այդպիսի մի օրինակի ենք հանդիպում Արցախյան շարժման ժամանակ Մայր Տաճարի խորանից հնչած Վեհափառի քարոզում, որով ժողովրդին հոգևոր զգոնության կոչ էր արվում. «Մանավանդ այս օրերին, երբ մեր ողջ ժողովուրդը հերոսական մարտ է մղում ընդդեմ մահվան, ընդդեմ անիրավության եւ ընդդեմ մեղապարտ ուժերի, մեր հոգիները, մեր գիտակցությունը վկայում են, թե Արցախի մեր եղբայրների եւ քույրերի մարտը հանուն ազատության եւ արդարության, մահվամբ մահը հաղթելու եւ նոր կյանքի լուսաբացը նվաճելու սխրանք է աստվածատուր»¹⁰:

⁹ С. Кови, Д. Колосимо, ук. соч., с. 70.

¹⁰ Քարոզի նյութը քաղել ենք «Շողակաթ» հեռուստաընկերության արխիվային տեսանյութից, որը նկարահանվել է Արցախյան շարժման ժամանակ:

Այս խոսքում տեսնում ենք, թե ինչպես է Վեհափառն իր քարոզը հնտորեն համապատասխանեցնում երկրում տիրող իրավիճակին (էթոսի ժամանակային պայման): Վեհափառի քարոզի թեման (թեմայի պայման) Մայր Տաճարում (տեղի պայման) հավաքված հայորդիների (լսարանի պայման) սիրտը հուզող խնդիրն էր, իսկ հայորդիների մղած պայքարը, Վեհափառի դիպուկ բնորոշումով, անվանվում է աստվածատուր սխրանք (առանձին բառերի ընտրության պայման):

Առանց էթոսի՝ հոետորությունը ենթարկվում է ինքնառչնչացման՝ վերածվելով ոչ թե մտքի ու զգացմունքների իրական արտահայտության, այլ խաբեության: Հոետորը պետք է ունկնդիրների կողմից ընդունվի իբրև արժանավոր ճարտասան: Իսկ մեր օրերում ընդհանուր հոետորության մասնագետները նոր են սկսել ուսումնասիրել հոետորի էթիկական կողմը: Այն գնահատվում է լսարանի կողմից՝ հիմք ընդունելով հոետորի խոսքի արդյունքները: Այդ գնահատականների իմաստային դիրքորոշումները, այսպես կոչված հոետորական բարքերը, նշանակում են նաև բարոյական խնդիրներ, որոնք հոետորը դնում է իր առջև: Արիստոտելը համոզված էր, որ իրականությունն ու արդարությունն ավելի գորեղ են, քան դրանց հակառակ հասկացությունները¹¹: Այդ պատճառով պետք է անխտոր կերպով հետևել դրանց:

Անտիկ հոետորության սկզբունքների զարգացման արդյունքում էթոսին հաղորդվեց այնպիսի առաքինություններ, ինչպիսիք էին, օրինակ, արիությունը, իմաստությունը, արդարությունը եւ չափավորությունը: Այդ առաքինություններից յուրաքանչյուրը նկարագրվում էր որպես ելույթ ունեցողի բնավորության գծերի մի խումբ, ինչպես նաև վարքի եւ գործունեության կանոններ, որոնք պետք է անձի բարոյականությունը տանեին դեպի կատարելություն: Այսպիսով, էթոսը հոետորական խոսքի համապատասխանությունն է ունկնդիրների բարոյական սպասելիքներին¹²:

«Էթիկա» հասկացությունը առաջացել է «էթոս»-ից: Ժամանակակից դիալոգի փիլիսոփայությունը էթոսը մեկնաբանում է որպես «բարոյական իմպերատիվ»¹³ ամբողջություն: Այն հանդես է գալիս որպես գործնական բարոյականության փորձ, ուղղություն տվող ամբողջություն, որը անձին շնորհում է բնական իրավունք: Դրանով որոշվում են անձի հասարակական ակտիվության պայմանները:

¹¹ Տե՛ս **Մ. Լ. Գասպարով**, *Античная поэтика: риторическая теория и литературная практика*, Москва, 1991, էջ 97:

¹² **Կ. Գ. Բորисովնա**, *Педагогическая риторика*, Москва, 2003, с. 13.

¹³ Անպայմանական պահանջ:

Էթոսը կարող է օգտագործվել տեղեկություն փոխանցելու համար: Հոնտորները, կամա թե ակամա, խոսքի ընթացքում ցույց են տալիս իրենց բնավորությունը, որը կան հարգանքի է արժանանում լսարանի կողմից, կան էլ առաջացնում է անվստահություն: Խոսքի ընթացքում անպայման բերվում են փաստեր, դատողություններ, որոնք կան համոզում են մարդկանց, կան գնահատվում են կասկածամտորեն: Խոսքը ունկնդիրների մեջ առաջացնում է կան բարենպաստ տրամադրություն, կան էլ ելույթ ունեցողի նպատակների առաջ ստեղծում է պատնեշներ:

Ի տարբերություն քարացած եւ անփոփոխ, դատարկ ձեւերի՝ հոնտորության մեջ կա որոշակի ոճ եւ հստակ գեղագիտական կատեգորիա: Խոսքի ձեւի ազդեցությունը հենց ձեւի մեջ չի բովանդակվում, այլ առաջանում է ունկնդրի մեջ՝ որպես հստակ ազդակի պատասխան: Մետաբոլի եւ էթոսի տեսության մեջ եզրափակվում են գործնականապես ցանկացած ռազմավարական կառուցվածք, ստեղծագործություն եւ համոզիչ խոսքի ընկալում:

Ընդհանուր հոնտորական արվեստում էթոսի կառուցվածքը հանդես է գալիս երեք տարատեսակներով.

ա. Միջուկային էթոս. այն կապված է մետաբոլի կառուցվածքի հետ: Օգտագործվում է միայն մի կերպով՝ անկախ նրանից, թե խոսքը խորհրդագործության, համոզմունքի, որոշ արժանիքների բարձրացման, թե մեկ այլ բանի մասին է:

բ. Ինքնավար էթոս. այն կապված է ընդհանուր գոյության եւ հոգեբանական ու սոցիոլոգիական գործոնների հետ:

գ. Համատեքստային էթոս. այն միաժամանակ կապված է եւ՝ մետաբոլի կառուցվածքի, եւ՝ ընդհանուր գոյության, եւ՝ համատեքստի հետ: Տեքստը հանդես է գալիս տարածության տեսքով, որում անհրաժեշտ է ուսումնասիրել փոխկապակցվածությունը:

Էթոսը ներկայացնում է առաջնորդի այն հատկանիշները, որոնք կարող են ներագրել ուրիշների վրա. «Այն ներկայացնում է ելույթ ունեցողի վարկանիշը»¹⁴: Արիստոտելի կարծիքով, էթոսը այն չէ, ինչը խոսում կամ խոստանում է մարդը, այլ այս աշխարհում մարդու գոյատևելու եղանակն է, շնորհն ու յուրօրինակությունը, որը դրդում է ուրիշներին՝ հետևել անձին եւ ընդունել նրա գաղափարները: Էթոսը ոչ միայն անձի ինտելեկտուալ մասն է կազմում, այլ նաև վերաբերում է մարմնի առանձնահատուկ գծերին¹⁵: Հոնտորի համար չափազանց կարևոր է հետևողական լինել ազդեցության

¹⁴ Э. Киссейн, Основы контентной стратегии, Петербург, 2012, с. 44.

¹⁵ Р. С. Хеклер, Быть человеком на работе, Москва, 2008, с. 35.

հարցում: Ազդեցության հաջողությունը կախված է ինչպես այն մարդուց, որն ազդեցություն է կրում, այնպես էլ նրանից, ով ազդեցություն է գործում¹⁶: Հոետորը պետք է կարողանա միանգամից վստահություն ներշնչել, որպեսզի իր եւ լսարանի հետագա շփումը անցնի անկեղծության եւ փոխվստահության մթնոլորտում:

Էթոսը հոետորի համար կարող է ծառայել որպես հիանալի փաստարկում, «որը կարող է կենտրոնացնել ուշադրությունը իր անձի վրա եւ վստահություն ներշնչել՝ իրագործելու համար առաջարկվող քայլերը»¹⁷: Լսարանին մեր տեսակետները ընդունելի դարձնելու համար պարզապես «անհրաժեշտ է ստեղծել լավ էթոս կամ բարոյական նկարագիր»¹⁸: Լավ բնավորությունը կամ էթոսը երաշխիքն է նրա, որ մարդը ստիպված չի լինի ծախսել իր ողջ ուժերը այս կամ այն լսարանին ինչ-որ բան ապացուցելու համար. «Լավ բնավորությունը համոզման ամենալավ գենքն է»¹⁹: Այս եղանակով հոետորները իրենք իրենց անձով համոզում են ունկնդրին իրենց խոսքի ճշմարտացիությունը²⁰:

Այսպիսով, մենք կարող ենք ասել, որ էթոսը փաստարկման լավագույն ձևերից մեկն է, քանի որ նման փաստարկը կենդանի կերպով հառնում է մարդկանց աչքերի առջև: Այն խնդիրները տեսական ոլորտից տեղափոխում է գործնական ոլորտ եւ այդ անցման ճանապարհը ցույց տալիս ուրիշներին: Ուսումնասիրելով Վազգեն Ա. Կաթողիկոսի գահակալական շրջանի գործունեությունը, գրավոր շատ քարոզները, նրա խոսքերի ձայնագրություններն ու արխիվային տեսանյութերը՝ դրանք դիտարկեցինք էթոսի տեսանկյունից, եւ եկանք այն եզրակացության, որ Վեհափառի խոսքում հզոր կերպով արտահայտվում է էթոսը: Վազգեն Ա. Կաթողիկոսի քարոզներում ընդգծվում է նրա հեղինակությունը եւ համայն հայ ժողովրդի հոգևոր հոր կերպարը: Ժողովուրդը վստահում էր նրան, հավատում եւ ազդվում խոսքերից ու հետևում առաջնորդած ճանապարհին:

¹⁶ А. Моносова, «Да» в ответ. Технологии конструктивного влияния, Москва, 2012, с. 247.

¹⁷ E. Gunderson, The Cambridge companion to ancient rhetoric, Cambridge, 2009, p. 10.

¹⁸ R. L. King, The ethos of drama. Rhetorical theory and dramatic worth, Washington, 2010, p. 154.

¹⁹ Р. Шелл, Мусса. Как убедить, что ты прав, Москва, 2013, с. 21.

²⁰ M. J. Hyde, C. O. Schrag, The ethos of rhetoric, South Carolina, 2004, p. 6.

РЕЗЮМЕ

В статье представлен один из трех аспектов аргументации – Этос и его значение в ораторском искусстве. Этос рассматривается как представление качеств, формирующих личность оратора, фактор достоверности и аргументации личностью.

Исследуя речь Католикоса Всех Армян Вазгена Первого с точки зрения риторики, мы приходим к выводу, что в речи Католикоса наглядным образом отражается Этос. Проповеди Святейшего Католикоса соответствуют месту, времени, теме, аудитории и подбору слов обусловленных понятием Этос.

SUMMARY

One of the three aspects of argumentation is described in the present article - the Ethos and its significance in rhetoric art. Ethos is considered as representation of qualities forming the personality of the orator, the thrust factor and argumentation by own personality.

Investigating the case of the Catholicos of All Armenians Vazgen I from rhetorical point of view we come to conclusion that in Catholicos' speech the Ethos is clearly expressed. The preaches of the Blessed Catholicos correspond to the place, time, theme, audience and word-choosing conditioned by conception of Ethos.

